

Quan la identitat esdevé coartada

Huntington vist des de Catalunya

Ferran Sáez Mateu

Per raons històriques evidents, la percepció de la identitat nacional i cultural no ha estat la mateixa a Europa que als Estats Units. Alguns fets recents, com l'11-S, han provocat en aquest darrer país un retorn a paràmetres identitaris que a Europa resulten desconcertants, especialment en relació al paper de la religió en el si de l'imaginari col·lectiu. Des de la perspectiva concreta del catalanisme, l'americanisme que propugna Huntington –essencialista i socialment regressiu– pot ser percebut com una mera coartada destinada a legitimar la política de les elits conservadores, adscrites en general al Partit republicà.

I

El primer número de la revista IDEES (gener-març del 1999) contenia un dossier amb un títol que em va semblar especialment encertat: «L'arxipèlag de la identitat». A la coberta d'aquell número fundacional hi havia una fotografia en blanc i negre de Toni Vidal: un mas, cúbic i rudimentari, literalment engalzat damunt d'un desolat turó de pedra arestada, amb indicis escadussers de vegetació. És la imatge de l'ésser humà que lluita contra les inclemències de la natura, que refà el món, que el reconstrueix en funció de les seves necessitats, que el recrea des d'unes determinades creences i a partir d'uns determinats valors. Aquell mas és, en el sentit primigeni del mot, cultura. Amb un conjunt d'edificacions com aquella i unes quantes normes comunes per als qui les habiten s'acaba fent, també en el sentit primigeni del mot, una civilització. La *civitas* llatina, la *polis* grega, la ciutat entesa en el sentit occidental –com alguna cosa més que una aglomeració d'habitatges– configura l'inici de totes les nostres identitats col·lectives.

Des de la perspectiva comuna occidental, la identitat és alhora una delimitació i una obertura: ens sentim partíceps d'uns determinats trets col·lectius, però aquesta *delimitació* no equival a una *limitació* auto-imposada, sinó que implica per força una lenta obertura a altres realitats (en cas contrari, encara seríem dins d'una cova contemplant les espurnes d'una foguera). Catalunya, posem per cas, no és res més que un conjunt de sediments culturals que han desembocat en una determinada identitat. La llengua catalana, el nostre principal tret identitari, no és altra cosa que un dialecte d'un idioma sorgit al bell mig de la península itàlica, el llatí. L'accident

geogràfic més visible de la ciutat de Barcelona, la muntanya de Montjuïc, deu el seu nom al lloc d'enterrament de la comunitat hebrea medieval. La Suda de Tortosa, un dels monuments més emblemàtics de les terres meridionals del Principat, és una impressionant fortalesa àrab. Podríem seguir amb aquesta enumeració fins arribar als nostres dies. En qualsevol cas, tots aquests substrats no són incompatibles amb la participació d'una determinada identitat que no equival a una mera suma de les seves parts, a un conglomerat informe, desgavellat, sinó a una llarguíssim procés que dona lloc a una realitat definida i compartida. En general, és així com a Europa s'entén la identitat: la pròpia realitat històrica ens allunya prudentment d'essencialismes ingenus, tot i que cal recordar que aquests van acabar fent estralls durant els anys trenta i, per desgràcia, revifen periòdicament.

Des d'altres realitats culturals o nacionals més recents, en canvi, la identitat es pot arribar a viure d'una manera força diferent, sovint molt problemàtica. Els Estats Units són una entitat nacional i cultural històricament molt recent. Hom pot argumentar, és cert, que Alemanya o Itàlia són encara més recents en tant que Estats, però aquesta objecció no s'ajusta a la realitat: Petrarca o el Dant, Luter o Bach, són molt anteriors a les respectives unificacions d'Itàlia i

Alemanya però resulta evident que els italians o els alemanys els consideren com una cosa indestriable de la seva cultura i, en definitiva, de la seva identitat col·lectiva. Res de tot això pot ser aplicable als Estats Units. D'altra banda, el conjunt de petits regnes i principats que van donar lloc a aquestes dues realitats nacionals que comentem enfonsen les seves arrels territorials en èpoques remotes, prehistòriques. Això tampoc

Des de la perspectiva comuna occidental, la identitat és alhora una delimitació i una obertura

no pot ser aplicat als Estats Units. En tercer lloc, i en darrer terme, la finalitat, el *telos*, que va donar lloc a la majoria de cultures europees resulta del tot difús, inconcret, atzarós: és inútil buscar un –diguem-ne– «motiu fundacional comú» que abasti tota la col·lectivitat. Els Estats Units, en canvi, disposen d'un motiu fundacional definit, nítid, relacionat sobretot amb les persecucions religioses de l'Anglaterra del segle XVII (la simpatia i solidaritat amb l'Estat d'Israel, dit sigui de passada, prové més d'aquesta consciència que no pas del pes sobredimensionat del *lobby* jueu nord-americà). Les primeres colònies de la costa Est tenien en comú aquest mateix *telos*, cronològicament molt concret, marcadíssim, present encara a la memòria col·lectiva.

Les tres diferències que acabem d'assenyalar configuren, per força, dues formes contraposades d'entendre la identitat nacional i cultural. Els Estats Units i Europa tenen sens dubte moltes coses en comú, però en el punt que comentem semblen condemnats a la incomprensió mútua. Un exemple cridaner. Als Estats Units resulta del tot normal contemplar la bandera de la Unió en un lloc destacat, molt visible, de les catedrals catòliques, les esglésies protestants, les sinagogues, les lògies maçòniques, etcètera. A Europa, aquest creuament de símbols identitaris genera desconcert, o fins i tot profundes suspicàcies. Es tracta només d'una anècdota, certament, però d'aquelles que signifiquen moltes coses.

II

Al nostre entendre, el llarg preàmbul que acabem de desglossar resulta imprescindible per a contextualitzar correctament la darrera obra del polèmic assagista nord-americà Samuel P. Huntington. *Who are we? The challenges to America's national identity*¹ [¿Qui som? Els reptes a la identitat nacional nord-americana] és un llibre que des de l'imaginari col·lectiu dels Estats Units –no forçosament conservador, ni adscrit només a les idees cada cop més radicals del Partit Republicà– pot resultar gairebé innocu. Tret d'algunes al·lusions pujades de to en relació al tema de la immigració mexicana, i també a certes valoracions maximalistes sobre la suposada descomposició social dels anys seixanta, el llibre s'adiu perfectament a les principals idees estandarditzades del nord-americà mitjà (però no a totes, evidentment). A Europa, en canvi, el darrer text de Huntington pot provocar estupor i, puntualment, indignació. Tornant a l'exemple amb que tancàvem el primer epígraf, la naturalitat amb què es juxtaposa el sentiment religiós i la identitat nacional nord-americana retorna el lector europeu mitjà a èpoques que es consideren superades. Potser per aquesta raó, el contingut de les entrevistes que l'autor de l'article «¿Xoc de civilitzacions?» concedeix als mitjans de comunicació nord-americans difereix sensiblement de les que es publiquen a Europa. La que va aparèixer al diari *El País* el juny de 2004, per exemple, tenia ben poc a veure –especialment en el to– amb el contingut real del seu darrer llibre.

Segons Huntington, els Estats Units no són el resultat de la juxtaposició d'un conjunt de sediments culturals heterogenis –el cèlebre *melting pot*– sinó que tenen una única arrel identitària: la cultura protestant anglosaxona portada pels primers colons al llarg del segle XVII. Això és alguna cosa més que la llengua anglesa, les diferents confessions d'arrel luterana, la manera d'entendre el dret, etc. En realitat, segons Huntington, la identitat nord-americana és un conjunt de creences compartides sorgides de la confluència dels eixos que acabem d'especificar. Es tracta del *credo* nord-americà, que defensa simultàniament l'individualisme i la igualtat d'oportunitats; que aposta per les iniciatives de la societat civil en comptes de basar el país en un Estat que dirigeixi la vida dels ciutadans; que creu en el treball; que situa la religió –sigui quina sigui– en un lloc molt important de la vida de les persones i també de la col·lectivitat. En aquest sentit, els Estats Units no són només un «lloc», sinó una determinada manera d'entendre el món. Això és l'americanisme. Huntington afirma que aquest fenomen és específic: no hi ha cap ideologia que pugui ser qualificada seriosament sota noms com *francesisme*, *italianisme*, etc. En aquest punt, Huntington s'equivoca: existeix una cosa anomenada «catalanisme» que té molts punts de connexió amb l'americanisme, però també moltes divergències insalvables. Més endavant analitzarem aquesta relació en profunditat. Abans, però, formularem una pregunta necessària per seguir amb l'argumentació de Huntington: ¿per què es nega la –en aparença òbvia– existència del *melting pot* americà? Molt senzill: perquè Huntington dibuixa una línia divisòria taxativa entre els colons (que van fundar la nació) i els immigrants (que *només* –¿només?– van ajudar a

La pròpia realitat històrica
ens hauria d'allunyar
prudentment
d'essencialismes ingenus

fer-la tal com més ara: la primera potència mundial). Els catòlics irlandesos, els xinesos, els jueus del centre d'Europa, els italians, els mexicans, etcètera, no van arribar –segons Huntington– a un simple territori, sinó a una nació ja existent, amb una identitat cultural definida i reconeixible, dotada d'unes estructures politico-administratives específiques, d'unes lleis derivades de la tradició anglosaxona, d'una llengua i d'un imaginari propi (el que queda reflectit als *westerns* de John Ford, per exemple). En general, aquests immigrants es van integrar –això sí, a diferents velocitats i en diferents contextos històrics– a la cultura dels pares fundadors. Van aportar el seu gra de sorra a la cultura nord-americana, la van *complementar*, però no la van *crear*. La distinció colons / immigrants és, doncs, decisiva per entendre la resta. D'alguna manera és el principal –potser l'únic– argument de Huntington contra les possibles traduccions del multiculturalisme.

III

En el laberint de les identitats nacionals i culturals s'han produït dos tipus de crisis diferents que, pel fet d'haver estat quasi simultànies, es poden arribar a confondre. La primera és una crisi global, d'alguna manera inevitable. Els formidables avenços en les tecnologies de la comunicació i la informació –des de la televisió dels anys 60 fins l'Internet dels anys 90– han provocat, segons Huntington, una redefinició, o fins i tot una difuminació, molt profunda de gairebé totes les identitats que podríem anomenar «tradicionals». Això passa a tot arreu, fins i tot a contrades remotes del planeta. Hi ha, però, una segona crisi molt més específica, que va afectar molt més a uns llocs que als altres. Es tracta, en paraules de Francis Fukuyama, de la

La manera amb què
Huntington juxtaposa
religió i identitat nacional
retorna el lector europeu a
èpoques que potser
considera superades

Gran ruptura dels anys seixanta. Segons Huntington, fins aquella dècada la identitat nacional i cultural nord-americana era si fa no fa la mateixa que la dels colons que van fundar el país. Estava guiada per un patriotisme empeltat de forts sentiments religiosos i per una inflexible ètica del treball. La majoria dels nord-americans se sentien primordialment nord-americans i, en segon lloc, de manera subsidiària, apel·laven als seus orígens familiars, al seu gènere sexual, als seus gustos estètics o a qualsevol altra cosa per l'estil. Als anys seixanta tot això va canviar de sentit. Els moviments afro-americans

de lluita pels drets civils, per exemple, van fer una tasca importantíssima, però també van consolidar una identitat que, segons Huntington, fins aleshores només tenia una existència vicària i reactiva. El mateix es pot dir del feminisme, els moviments d'alliberament gai, etcètera. ¿Quins eren els trets definidors d'aquella identitat que va quedar relegada?

Avanço que des de la perspectiva catalana, i en general europea, la resposta de Huntington pot suscitar desconcert. «La religió ha estat i continua essent un element central (potser l'element central) de la identitat nord-americana. Els Estats Units es van fundar en gran part per raons religioses i han estat moviments religiosos els que, durant segles, han condicionat la

seva evolució. Es miri com es miri, els nord-americans són molt més religiosos que les persones d'altres països industrialitzats. Tant els blancs com els negres, així com els hispans, són, majoritàriament, cristians. En un món en el que la cultura i, particularment, la religió conformen les lleialtats, les aliances i els antagonismes de persones de tots els continents, els nord-americans podrien retrobar-se amb la seva identitat nacional i el seu propòsit com a nació en la seva cultura i la seva religió».

Sembla evident que en aquest fragment hi conflueixen una gran hipèrbole i una gran omisió. La primera fa referència a la noció de «cristianisme», que Huntington empra d'una manera tendenciosa i, sobretot, acomodaticia: quan li convé fa una distinció taxativa entre catòlics i protestants i quan no, com en aquest cas, la deixa de banda. Pel que fa als nord-americans d'origen jueu, quan convé són plenament «occidentals» –amb independència d'estar, si més no nominalment, al marge de la cultura cristiana– i quan convé no. Pel que fa a l'omissió que comentàvem abans, el biaix de l'anàlisi de Huntington resulta encara més greu: l'elevadíssima tensió racial que es respira als Estats Units no apareix enlloc. Huntington la considera «superada» des dels anys seixanta (i²), extrem que resulta rigorosament fals. En aquest sentit, hi ha indicis per sospitar raonablement que la noció d'identitat que es proposa és una mera coartada per legitimar l'hegemonia *wasp* des d'una nova perspectiva que ja no remet a les classificacions racials però que, tàcitament, les continua donant per descomptades.

Vist des de Catalunya, i amb una òptica catalanista, aquest discurs identitari resulta inquietant. Tret d'algun autor del segle XIX, la religió de cadascú es considera com un assumpte privat que no treu ni afegeix cap dosi de catalanitat. La raça, òbviament, tampoc no condiciona la catalanitat de ningú. El principal signe d'identitat és la llengua catalana –més ben dit: l'ús *públic* de la llengua, l'actitud positiva cap a un idioma que, per raons polítiques i històriques, es troba en una situació de desigualtat respecte de l'espanyol–. Tot plegat ha desembocat en un projecte cívic compartit per la immensa majoria dels catalans, sigui quin sigui el seu origen. En aquest sentit, el catalanisme i l'americanisme (en la versió de Huntington, si més no) constitueixen maneres d'entendre la identitat poc o gens connectades.

NOTES

1. Hi ha edició en castellà: *¿Quiénes somos? Los desafíos a la identidad nacional estadounidense* (Barcelona, Paidós, 2004).

Ferran Sáez Mateu és assagista i director de l'Institut d'Estudis Polítics de la Universitat Ramon Llull. El seu últim llibre és *Què (ens) passa?* (Proa, 2003).

Els Estats Units no són només un «lloc», sinó una determinada manera d'entendre el món. Això és, segons Huntington, l'americanisme